

צוקרמן, יצחק (אנטק) (1915-1981)

(Yitzhak [Antek] Zuckerman). ממייסדי ה'ארגון היהודים הלוחם' בוורשה וממפקדיו. צ' נולד בוילנה למשפחה מסורתית. לאחר שסיים גימנסיה עברית בוילנה הצטרף צ' ל'החלוץ' ולתנועת הנוער הציונית 'החלוץ הצעיר'. ב-1936 נקרא לוורשה כחבר מרכז 'החלוץ', וב-1938, עם ייסוד תנועת הנוער המאוחדת 'דרור החלוץ' מונה לאחד משני המזכירים הכלליים שלה. צ' התעניין בספרות יידיש ועברית ובחינוך נוער ברוח ציונית-חלוצית וסוציאליסטית. הוא עבר בריכוזי יהודים בערים ובעיירות, בייחוד במזרח פולין, ועסק בארגון ובהדרכה של סניפים וקבוצות נוער.

בפרוץ המלחמה בספטמבר 1939 הגיע צ' לוורשה, ועם חבריו, מפעילי 'החלוץ', עזב את העיר ופנה לשטחי המזרח שנתפסו בידי ברית-המועצות. שם עסק צ' בארגון מסגרת תנועתית במחתרת. באפריל 1940 עבר צ' לשטח הכיבוש הגרמני, כשליח תנועתו שהוטל עליו לפתח שם את הפעולה במחתרת. הוא הפך לאחד המנהיגים הבולטים של המחתרת בוורשה ובפולין כולה, נמנה עם יוזמי עיתונות המחתרת ועורכיה, ארגן סמינרים וכנסים חשאיים וכן ארגן את הגימנסיה של תנועת 'דרור', עיצב את דפוסי הפעילות של התנועה במחתרת, ביקר באורח לא חוקי בגטאות בשטח הכיבוש הגרמני, היה פעיל בהתארגנות ובהכוננה של הסניפים והתאים של תנועתו בערי-השדה ובארגון הכשרות בתנאי המחתרת, קשר קשרי ריעות עם אישי ציבור רבים, והשתתף בייסוד מסגרות תיאום עם פלגים אחרים של נוער הפעיל באורח לא חוקי, בייחוד עם ה'שומר הצעיר'. אותה עת התחזקו קשריו עם צביה לובטקין והיא היתה לרעייתו ולשותפתו למפעלים ולמאבק.

בזכרונותיו רשם צ' שמסתיו 1941, כשהגיעו לוורשה הידיעות על רצח ההמונים בידי האינזצגרופן בשטחים שנכבשו מידי הסובייטים, הועם טעמה של העבודה החינוכית במחתרת וחשיבותה: 'לא היה לה טעם... אלא עם בצדה ומכוחה היה קם כוח-הגנה יהודי חמוש'. צ' היה מיוזמי המגעים בראשית 1942 בין הפלגים השונים של המחתרת היהודית בורשה במטרה לייסד תנועת התנגדות צבאית מלוכדת, אך היא לא יצאה לפועל. במרס 1942 הוקמה התלכדות חלקית של חלקי המחתרת במסגרת ה'גוש האנטי-פשיסטי'. צ' היה אחד הפעילים הבולטים באותו גוף, אך ה'גוש' לא האריך ימים ולא הגיע להישגים ממשיים.

עם תחילת הגירוש הגדול מוורשה, ב-22 ביולי 1942, התכנסה בדחיפות קבוצה של פעילי ציבור בגטו, וצ' תבע מהם בשם תנועות 'החלוץ' לצאת לרחובות ולהתנגד בכוח ללכידת היהודים. הצעת צ' נדחתה. ב-28 ביולי השתתף צ' בפגישה מצומצמת של ראשי שלוש תנועות חלוציות – ה'שומר הצעיר', 'דרור' ו'עקיבא' – ובה הוחלט על הקמת ה'הארגון היהודי הלוחם' (אי"ל), וצ' מונה לחבר המטה שלו. הארגון לא הצליח לבצע פעולות התנגדות מקיפות בגטו בזמן הגירוש, אך שמר על גרעין פעילים נאמן והפיץ את רעיון ההתנגדות

החמושה וההתארגנות לקראתה גם בגטאות אחרים. בדצמבר 1942 יצא צ' בשליחות אי"ל לקרקוב לדון עם אנשי תנועת ההתנגדות שם על דרכי פעולה, ובלייל 22 בדצמבר, אחרי מיבצע צבאי של הארגון בקרקוב, נפצע ברגלו ורק בקושי הצליח לשוב לוורשה. ב-18 בינואר 1943, כשהתחיל השלב השני של הגירוש מהגטו, עמד צ' בראש קבוצה קרבית שהתבצרה בבית בגטו ופתחה באש על הגרמנים שניסו ללכדה. כחבר המטה המורחב של הארגון היה צ' שותף להכנות האינטנסיביות לקראת המרד שנערכו מסוף ינואר עד אפריל 1943. הוא מונה למפקד אחת משלוש הגזרות הקרביות המרכזיות בגטו. סמוך לפרוץ המרד נדרש צ' לצאת לצד הפולני של ורשה בתפקיד של מיופה-כוח של ה'ארגון היהודי הלוחם' ואיש קשר עם ארגוני לחימה במחתרת הפולנית.

בימי המרד ניסה צ' להעביר נשק ללוחמים, ובימי הקרב האחרונים עסקו הוא וחברים אחרים של הארגון בשיגור משלחת הצלה והיא חדרה דרך תעלות הביוב לגטו הבוער.

אחרי המרד היה צ' פעיל עם אחדים מהניצולים ב'ועד היהודי הלאומי' (Zydowski Domitet Narodowy), שסייע ליהודים מסתתרים, קיים קשרים עם יהודים באחדים ממחנות העבודה הנותרים בפולין הכבושה ועם יחידות פרטיזנים יהודיות מעטות ביערות שבמרכז פולין. במרס 1944 חיבר צ' סקירה מסכמת על הקמת ה'ארגון היהודי הלוחם' ופועלו. במאי 1944 הועבר המסמך ללונדון בצינורות המחתרת הפולנית. הוא ואישים יהודים אחרים שהסתתרו בין הפולנים חתמו על קריאות לעזרה ודיווחים על מצב שרידי יהודי פולין, שהגיעו בשנתיים האחרונות של המלחמה באמצעות המחתרת הפולנית ללונדון ולגורמים יהודיים מוסמכים. בימי מרד ורשה הפולני, באוגוסט 1944, פיקד צ' על קבוצת לוחמים יהודים משרידי המחתרת וה'ארגון היהודי הלוחם'.

בינואר 1945 שוחררו צ' ואשתו צביה בידי הצבא הסובייטי, ומיד נרתמו לעבודה בקרב 'שארית הפליטה' של יהודי פולין. צ' נמנה עם משקמי התנועה החלוצית, והודות לקשרים שיצר במלחמה עם רבים מראשי המחתרת בשמאל הפולני הבטיחו הוא וקבוצת חברים קטנה את יציאת המוני יהודים מפולין בשנים 1946-1947, הקרויה ה'בריחה'.

בתחילת 1947 עלה צ' לארץ-ישראל ובוועידת הקיבוץ המאוחד ביגור מסר דין-וחשבון מקיף ורב רושם על תנועת 'דרור-החלוץ' ותנועות אחרות במחתרת וב'ארגון היהודי הלוחם'. הוא היה מיוזמי הגרעין החלוצי שייסד את קיבוץ לוחמי הגטאות בגליל המערבי ומחבריו, והיה מיוזמי בית לוחמי הגטאות (ראה מוזיאונים ומכוני הנצחה) למורשת השואה על-שם יצחק קצנלסון, ועד מותו ליווה את המפעל והשרה עליו מרוחו, טיפל במפעלי הנצחה, כתוב וערך ספרים, וקיים קשרים עם ניצולים בארצות שונות. בעדותו במשפט אייכמן ב-1961 קרא צ' את המכתב האחרון שקיבל ממרדכי אנילביץ, מפקד המרד, ב-23 באפריל 1943, בעיצומם של הקרבות.

